

სასამართლო მედიაცია როგორც მართლმსაჯულებისადმი ხელშისწავდომობის საშუალება და კერძო მედიაციის განვითარების წინაპირობა

დღეისათვის საზოგადოებრივი ურთიერთობების გამრავალფეროვნების კვალდაკვალ მსოფლიო მასშტაბით დასტურდება სასამართლოების გადატვირთულობის პრობლემა. მართლმსაჯულების ეფექტიანობისთვის სახელმწიფოთა მიერ ხორციელდება დავის გადაწყვეტის ალტერნატიული საშუალებების დანერგვა და განვითარების ხელშეწყობა. პრაქტიკასა და თეორიაში აღიარებულია დავის ალტერნატიული მექანიზმების არაერთი არსობრივი და პროცესუალური უპირატესობა.

ნაშრომის მიზანია ქართველი მკითხველისათვის საზღვარგარეთის ქვეყნების გამოცდილების, მათ შორის, კრიტიკული მოსაზრებების გაზიარება, რაც არსებითად მნიშვნელოვანია დავის ალტერნატიული გადაწყვეტის მექანიზმების სათანადო ხელშეწყობისა და აღნიშნულ სფეროში სამართლის პოლიტიკის განვითარებისათვის.

ნაშრომში მოკლედ მიმოხილულია დავების სასამართლო და არასასამართლო მეთოდებით განხილვის ძირითადი პრობლემატიკა და გამოსავლის სახით შემოთავაზებულია წინასწარი კონსილიაციის ინსტიტუტის დანერგვა.

საკვანძო სიტყვები: მედიაცია, კონსილიაცია, არბიტრაჟი

1. შესავალი

საზოგადოებრივი ურთიერთობები ვითარდება და იცვლება, ჩნდება ახალი დარგები, მაგალითად ციფრული ეკონომიკა, რომელთა განვითარების შედეგად წარმოშობილი სამოქალაქო ურთიერთობების რეგულირებაც ჯერ არ მომხდარა. რაც უფრო ცვალებადია მსოფლიო, მით უფრო და უფრო მზარდი და მრავალფეროვანია სამოქალაქო სახის კონფლიქტები. კონფლიქტის არსებობა იწვევს მართლმსაჯულების არსებობის აუცილებლობას. ადამიანთა შორის ინტერესთა კონფლიქტი რომ არ წარმოშობილიყო, ის არასდროს მოიგონებდა სიტყვა მართლმსაჯულებას და არც ჩაუფიქრებოდა იმ იდეას, რომელზეც იგი ემყარება.¹ მართლმსაჯულება ადამიანთა ინტერესთა კონფლიქტებს შორის ბალანსის აღდგენისა და მისი შენარჩუნების ხელოვნებაა, რომლის მიღწევა შესაძლებელია სათანადო სტანდარტებისა და ფასეულობების გამოყენებით, დაცვითა და გათვალისწინებით. ხოლო კითხვაზე, თუ ვინ ადგენს ამგვარ სტანდარტებს და ღირებულებებს, მეცნიერები ორი მიმართულებით ავითარებენ აზრს: კანონებზე დამყარებული მართლმსაჯულება - ფორმალური სამართალი და მხარეებზე დაფუძნებული სამართალი - კრეატიული მართლმსაჯულება.² ამ ორი მიმართულებიდან დავის მოგვარების გზის არჩევასა და დამწყვეტია კონფლიქტის მოგვარებისადმი მხარეთა ფსიქოლოგიური მიდგომა. კრეატიული მართლმსაჯულება შეიძლება განხორციელდეს დავის ალტერნატიული გადაწყვეტის საშუალებებით: არბიტრაჟი, მედიაცია, კონსილიაცია და ასევე პრევენტიული მართლმსაჯულების განმხორციელებელი ორგანოების, მაგალითად, ნოტარიატის საშუალებით. დავის გადაწყვეტის ალტერნატიული საშუალებების გამოყენების სტატისტიკის ანალიზით შესაძლებელია მსჯელობა საზოგადოების სამართლებრივ კულტურაზე. რომელ ქვეყნებშიც უფრო განვითარებულია და-

* სამართლის დოქტორი, გურამ თავართქილაძის სახელობის თბილისის სასწავლო უნივერსიტეტის, კავკასიის უნივერსიტეტის და ალტე უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი.

¹ Carver Th.N., Essays in Social Justice. Harvard University Press, 2013, 3, <<https://doi.org/10.4159/harvard.97806742-87907>> [29.05.2023].

² Elnegahy Sh., Can Mediation Deliver Justice? Vol. 18, 2017, 766, <https://www.cardozojcr.com/s/CAC305_crop.pdf> [29.05.2023].

ვის არასასამართლო მეთოდებით გადაჭრის საშუალებები, შესაძლებელია მიჩნეულ იქნეს, რომ მისი მოსახლეობა უფრო მომზადებულია, რომ იტვირთოს საკუთარი ბედის გადანყვეტის პასუხისმგებლობა, მეტად კომპრომისულია ვიდრე რადიკალური. თუმცა, აქვე შესაძლებელია სანინა-აღმდეგო დასკვნის განვითარება, რომლის შესაბამისადაც დავის ალტერნატიული გადანყვეტის ფორმების განვითარება შესაძლოა სასამართლო ბიუროკრატიაშიც გამოიწვიოს. როდესაც ხალხი, რომელიც ხელისუფლების წყაროა, თავის მიერ დათმობილ ძალაუფლებას ანიჭებს სასამართლოს მართლმსაჯულების განსახორციელებლად, მაგრამ ვერ იღებს დროულ მართლმსაჯულებას, შემდეგ ის დამოუკიდებლად ცდილობს სხვა ალტერნატიული გზების მოძიებასა და განვითარებას. ისტორიული ქვეყნებიდან, რომ ADR სხვადასხვა ქვეყნის სამოქალაქო საპროცესო სისტემაში შეტანილია, როგორც სტრუქტურული, გადატვირთული და ძვირადღირებული სასამართლო სისტემების სანინააღმდეგო საშუალება: გაერთიანებული სამეფოს ლორდ ვულფის რეფორმა აღნიშნულის კარგი მაგალითია.³

როგორც წესი, სამოქალაქო სასამართლოების განსახილველი „სამოქალაქო დავების“ ცნება ანუ განსაზღვრება - თუ რას მიიჩნევენ სამოქალაქო დავად - არ არის ხელმისაწვდომი. უმეტეს შემთხვევაში ასეთი დავები განსაზღვრულია ნეგატიური გზით და მასში მოიაზრება ყველა ის დავა, რომელიც არ არის სისხლის ან ადმინისტრაციული ბუნების.⁴ ეს განპირობებულია სწორედ ურთიერთობების მრავალფეროვნებით, რათა ამომწურავმა ჩამონათვალმა არ შეაფერხოს სამოქალაქო ბრუნვა. მიუხედავად იმისა, რომ სამოქალაქო სამართალწარმოების ძირითად მიზანი სწორედ ამ კონფლიქტების გადანყვეტაა, სამართალწარმოების განხორციელების გზა სამოქალაქო სამართალზე დამოკიდებული არ არის. სამოქალაქო სამართალწარმოების განხორციელების გზა განპირობებს სამოქალაქო სამართლით მინიჭებული უფლებების რეალიზებას და იმ ზოგად ურთიერთობებზეა დამოკიდებული, რაც მოქალაქესა და სახელმწიფოს შორის კონკრეტული კონსტიტუციითაა განსაზღვრული. კონსტიტუციით ადამიანის ფუნდამენტური უფლებების აღიარებას პირდაპირი გავლენა აქვს სამოქალაქო საპროცესო სამართალზე. ასევე მნიშვნელოვანია საერთაშორისო მიდგომებიც, რომელიც საპროცესო კუთხით ძირითადად ჩამოყალიბებულია ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლში.

დღესდღეობით სამოქალაქო სამართლებრივი კონფლიქტების გადაჭრის სამ ძირითად სამართლებრივ გზას შორის როგორცაა სასამართლო, არბიტრაჟი და მედიაცია/კონსილიაცია, რომელთაც ერთობლივად კონფლიქტის გადაჭრის ტრიადასაც უწოდებენ, მთავარი განმასხვავებელი ფაქტორი მხარეთა თავისუფლების, ავტონომიურობის საზღვრებში მდგომარეობს. მედიატორი არის მოლაპარაკების დამხმარე, კომუნიკაციის ხელშემწყობი და დავის შინაარსობრივი გადანყვეტა მთლიანად მხარეებზეა დამოკიდებული. შესაბამისად, გადანყვეტილების მიღების მთელი პასუხისმგებლობა მხარეებს ეკისრებათ. ამასთან, ისინი თავისუფალნი არიან თავისი უფლებების და ვალდებულებების განსაზღვრაში. არბიტრაჟის შემთხვევაში მხარეების თავისუფლება არბიტრაჟის არჩევითა და საარბიტრაჟო შეთანხმების დადებით გამოიხატება. ხოლო, მას შემდეგ რაც საქმე არბიტრაჟს გადაეცემა, მისი გადანყვეტილება სავალდებულო ხდება. მხარეები არბიტრს მიანდობენ არა მხოლოდ დავის გადანყვეტას, არამედ აღიარებენ არბიტრის საბოლოო უფლებამოსილებას. შესაბამისად, მხარეთა თავისუფლება გარკვეულწილად შეზღუდულია და დავის გადანყვეტის პასუხისმგებლობა არბიტრაჟს ეკისრება. ამ თვალსაზრისით, არბიტრაჟი ვალდებულია კონფლიქტი მოაგვაროს. რაც შეეხება სასამართლოს, სარჩელის აღძვრის შემდეგ დავის გადანყვეტა მთლიანად მხარეთა კომპეტენციას სცილდება და სასამართლოზე

³ Zappalaglio A., Recent Developments Concerning Mandatory Mediation in Italy: Some Comments on a Troubled History, 2013, 3, <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2478268> [29.05.2023].

⁴ Eliantonio M., Backes Ch.W., Van Rhee C.H., Spronken T.N.B.M., Berlee A., Standing Up for Your Right(s) in Europe, 2012, 13, <https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=IPOL-JURI_ET%282012%29462478> [29.05.2023].

გადადის. სასამართლოს არ აქვს უფლება უარი თქვას მართლმსაჯულებაზე სამოქალაქო საქმეებზე, თუნდაც ნორმის ბუნდოვანობის ან არარსებობის შემთხვევაში. მიუხედავად იმისა, რომ მხარეთა რისკები გაცილებით მაღალია, ვიდრე ADR-ში მონაწილეობა, სასამართლოს სავალდებულო მექანიზმები მხარეებს შორის ახალ ფსიქოლოგიურ დამოკიდებულებას აყალიბებს: ისინი სამართლიანი, სწრაფი და ეფექტური მართლმსაჯულების განხორციელებას ელიან. თუ ეს მოლოდინები არ გამართლდება, იმედგაცრუება ჩნდება, როგორც მხარეებში, ისე ზოგადად საზოგადოებაში.

თავის მხრივ სამოქალაქო ბრუნვის მონაწილეები, რომლებიც ამ ბრუნვის უსაფრთხოებისკენ ისწრაფვიან უფრო და უფრო ეძებენ თავისუფალ სივრცეებს, რაშიც ადვილად გვარწმუნებს ბოლოდროინდელი „სამართლის უზენაესობისა“ და „კოდის უზენაესობის“ პრინციპების დაპირისპირება და ალტერნატიული სახელმწიფოსაგან არაკონტროლირებადი ვირტუალური სამყაროს შექმნა,⁵ სადაც ადამიანები დამოუკიდებლად ახდენენ როგორც ეკონომიკური ურთიერთობების დამყარებას, ასევე მათგან წარმოშობილი დავების გადაწყვეტას. ეს იმას ნიშნავს, რომ უკვე არსებობს სივრცე, სადაც ტრადიციული სამართლის გარეშე ხდება გარკვეული ურთიერთობის რეგულირება. ამიტომ ძალიან მნიშვნელოვანია, რომ წარმოშობილი სამოქალაქო დავების რეგულირებისათვის სახელმწიფოებრივი ფორმები იქნეს შენარჩუნებული. შესაბამისად, მნიშვნელოვანია გამოიკვეთოს სამოქალაქო დავების გადაჭრის სხვადასხვა საშუალების უპირატესობები და ნაკლოვანებები, რაც შემდგომში მათი განვითარების პერპექტივას დასახავს.

2. საზღვარგარეთის ქვეყნების გამოცდილება

სასამართლოების გადატვირთულობის გამო ბევრმა სახელმწიფომ შემოიღო კანონმდებლობა ADR-ის ნახალისების მიზნით. ავსტრიაში, მაგალითად, მედიაციის შესახებ კანონმდებლობა (Mediationsgesetz) შემოღებულ იქნა 2004 წელს. ბელგიაში ახალი კანონმდებლობა ამ სფეროში მიღებული იქნა პარლამენტის მიერ (ბელგიის სასამართლო კოდექსის 1724–37 სექციები) და ADR-ის მიმართ ინტერესი ზენაციონალურ დონეზეა გამოხატული. ევროპის საბჭოს ფარგლებში, მართლმსაჯულების ეფექტიანობის კომისია (ფრანგული აკრონიმით CEPEJ) განიხილავს მედიაციას, როგორც სამოქალაქო საქმეებში სასამართლო პროცესის ალტერნატივას (მათ შორის ელექტრონული მედიაცია). ევროკავშირმა მიიღო 2008 წლის 21 მაისის ევროპარლამენტისა და საბჭოს დირექტივა 2008/52/EC სამოქალაქო და კომერციულ საკითხებში მედიაციის გარკვეული ასპექტების შესახებ.⁶

მედიაციის მიმოხილვასთან დაკავშირებით მნიშვნელოვანია იმ ქვეყნების გამოცდილების გათვალისწინება, რომელთაც მედიაციის ინსტიტუციონალიზაციის გზა უკვე გაიარეს. სამაგალითოდ შესაძლებელია ბელგიის მაგალითის ანალიზი. ბელგიის მედიაციის აქტი 2005 წელს შევიდა ძალაში. ეს აქტი განასხვავებს ნებაყოფლობით - სასამართლოს გარეშე და სასამართლო მედიაციას. ბელგიური სასამართლო მედიაციის მსგავსია დღესდღეობით საქართველოში დანერგილი მედიაციაც. ბელგიელი იურისტების მოსაზრებით ნებაყოფლობითი სასამართლო მედიაცია დადებითადაა შეფასებული, მაგრამ რაც შეეხება სასამართლო მედიაციას ის დიდი წარმატებით ვერ სარგებლობს, რის ერთ-ერთ მიზეზად მისი ფორმალურობაც სახელდება.⁷

დავის ალტერნატიული გადაწყვეტის ხერხების კუთხით საინტერესოა ასევე იტალიის გამოცდილების განხილვა, სადაც მოხდა ევროკავშირის 2013/11/EU ADR და 2013/11/ EU მომხმ-

⁵ ხარიტონაშვილი ნ., შედარებითი სამოქალაქო პროცესი, „ბონა კაუზა“, თბ., 2022, 163.

⁶ Van Rhee C.H., Verkerk R., Civil Procedure, Elgar Encyclopedia of Comparative Law, 2012, 143, <https://www.academia.edu/18369806/CIVIL_PROCEDURE_Elgar_Encyclopedia_of_Comparative_Law_Second_Edition_2012_p_140_156?auto=download> [29.05.2023].

⁷ Matteucci G., Mandatory Mediation, the Italian Experience, Vol. 16, 2015, 189, <https://www.researchgate.net/publication/286409655_MANDATORY_MEDIATION_THE_ITALIAN_EXPERIENCE> [29.05.2023].

რებლის ADR– დირექტივის იმპლემენტაცია. იტალიელი მეცნიერების მოსაზრებით ტერმინი ADR - რომელიც დავის ალტერნატიულ გადაწყვეტას ნიშნავს, ასევე შეიძლება განიმარტოს როგორც დავის ადეკვატური გადაწყვეტა. იტალიის პირველ სამოქალაქო საპროცესო კოდექსში (1865) შესავლის შვიდი მუხლის სათაური იყო „შერიგება“. 261/1892 კანონის თანახმად მოსამართლეს „შერიგების მისაღწევად შეეძლო კერძო მოსმენაზე მოენვია ერთი მხარე“ (ante litteram caucus). ამიტომ შერიგება / მედიაცია იტალიის იურიდიულ და სასამართლო კულტურას ეკუთვნის, რაც შეწყვიტა მსოფლიო ომებმა. საკანონმდებლო ნორმამ No. 5/2003 (ძალაშია 2005 წლიდან) დააწესა ნებაყოფლობითი მედიაცია, მაგრამ მას არავინ იყენებდა „იმიტომ, რომ არ იყო სავალდებულო“.⁸ მედიაციის შემდგომი განვითარება იტალიაშიც გადატვირთულ სასამართლო სისტემას უკავშირდება. 2009 წელს სასამართლო სისტემაში იყო 5,826,440 დაუსრულებელი სამოქალაქო საქმე. სავალდებულო მედიაცია მხოლოდ 2010 წელს დაინერგა. მას შეხვდა ადვოკატთა მრისხანე წინააღმდეგობა (კულტურისა და შემოსავლების საკითხი) და მოსამართლეთა მხრიდან კეთილგანწყობილი უგულებელყოფა (კულტურის საკითხი).⁹ სავალდებულო მედიაციის ძალაში შესვლიდან მალევე იტალიელმა ადვოკატებმა დაიწყეს ძლიერი მოძრაობა მის წინააღმდეგ. ბრძოლის იმპულსი გახდა პირველი ინსტანციის სასამართლოს რამდენიმე გადაწყვეტილება იმის თაობაზე, რომ საჭირო იყო საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება საკითხზე სავალდებულო მედიაცია შეესაბამებოდა თუ არა სასამართლოსათვის ხელმისაწვდომობის უფლებას, რომელიც გათვალისწინებულია იტალიის კონსტიტუციის 24-ე მუხლის 1-ლი ნაწილით. იტალიის საკონსტიტუციო სასამართლომ ყველა წესი სავალდებულო მედიაციის შესახებ გამოაცხადა და კონსტიტუციის საწინააღმდეგოდ. თუმცა ევროკავშირის ზეგავლენის შედეგად, ე.წ. „სავალდებულო კანონით“ No.69/2013, აღდგა მედიაცია, როგორც სავალდებულო პირველი ნაბიჯი სასამართლოში მისვლამდე.¹⁰ 20-წლიანი მრავალფეროვანი ცვლილებების შედეგად იტალიაში სრულადაა ათვისებული დავის ალტერნატიული გადაწყვეტის სავალდებულო და ნებაყოფლობითი ხერხები - მედიაცია, კონსილიაცია და ა.შ.¹¹

აღნიშნულის გათვალისწინებით განსაკუთრებულად მნიშვნელოვანია დავის გადაჭრის სხვადასხვა საშუალებების შედარებითი მიმოხილვა, რათა გამოვლინდეს ის პრობლემური საკითხები, რაც ამ ინსტიტუტების სრულყოფილად მუშაობას უშლის ხელს და დასახულ იქნას სამომავლო პერსპექტივები.

3. დავის ალტერნატიული გადაწყვეტის საშუალებები საქართველოში

მედიაცია თავისი არსით ჩვეულებითი სამართლის ნაყოფია და დღეისათვის სახელმწიფოები ცდილობენ მის საკანონმდებლო რეგლამენტაციას. საქართველო მცირემიწიანი და მოსახლეობიანი ხალხია, ხოლო ქართულ კულტურას და ენას ევროპული კულტურა ნაკლებად იცნობს. თუ ისტორიას არ გადავხედავთ შესაძლოა მედიაციის საქართველოში დანერგვა ნაკარნახევ განვითარებად ჩავთვალოთ, თუმცა მედიაციის ინსტიტუტი საქართველოში უძველესი დროიდან არსებობს. მედიაცია საზოგადოებრივი განვითარების ადრეულ, წინასახელმწიფოებრივ ეტაპზევე იყო განვითარებული საქართველოში. დავის განხილვის ეს მეთოდი შენარჩუნდა შუა საუკუნეებში და საქართველოს ზოგიერთ კუთხეს დღემდე შემორჩა;¹²

2014 წლის 27 ივნისს, ერთის მხრივ, ევროკავშირსა და ევროპის ატომური ენერჯის გაერთიანებას და მათ წევრ ქვეყნებს შორის, და მეორე მხრივ, საქართველოს შორის გაფორმდა ასო-

⁸ იქვე.

⁹ იქვე.

¹⁰ *Silvestri E.*, Too much of a Good Thing: Alternative Dispute Resolution in Italy, 2017, 79 <https://www.academia.edu/36857715/Too_much_of_a_good_thing_Alternative_Dispute_Resolution_in_Italy, [29.05.2023].

¹¹ იქვე.

¹² *ტყემალაძე ს.*, მედიაცია საქართველოში: ტრადიციიდან თანამედროვეობამდე, თბ., 2016, 10, <https://www.ge-undp.org/content/georgia/ka/home/library/democratic_governance/mediation_in_georgia_2016.html> [29.05.2023].

ცირების შეთანხმება, რომელიც საქართველოს პარლამენტის მიერ რატიფიცირებულ იქნა 2014 წლის 18 ივლისს.¹³ ხელშეკრულება ცალსახად განსაზღვრავს საქართველოს სახელმწიფოს ვალდებულებას, შეიმუშაოს დავის მოგვარების ალტერნატიული საშუალებები (მედიაცია, არბიტრაჟი) და შექმნას ხელსაყრელი პირობები მათი გამოყენებისათვის.

სამოქალაქო საპროცესო კოდექსში 2011 წლის 20 დეკემბრის კანონით განხორციელებული ცვლილებებით საქართველოში დამკვიდრდა სასამართლოსთან არსებული მედიაცია. მიუხედავად იმისა, რომ სასამართლო მედიაცია საქართველოში 2011 წლიდან არსებობდა მხარეთა უფლებების საკანონმდებლო გარანტიების გაფართოების მიზნით 2019 წლის 18 სექტემბერს მიღებულ იქნა საქართველოს კანონი „მედიაციის შესახებ“.

შემდგომში საქართველო მიუერთდა გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის გენერალური ასამბლეის N73/198 რეზოლუციით 2018 წლის 20 დეკემბერს დამტკიცებულ „მედიაციის შედეგად მიღწეული მორიგების შესახებ საერთაშორისო შეთანხმებების თაობაზე“ (ე.წ. სინგაპურის კონვენცია „მედიაციის შესახებ“) კონვენციას. სამოქალაქო საპროცესო კოდექსს 2021 წლის 22 ივნისის №668 კანონით დაემატა კარი, რომლითაც განისაზღვრა სასამართლოს მონაწილეობა „მედიაციის შედეგად მიღწეული მორიგების შესახებ საერთაშორისო შეთანხმებების თაობაზე“ გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის 2019 წლის 7 აგვისტოს კონვენციის შესაბამისად დადებული საერთაშორისო სამედიაციო მორიგების ცნობასა და აღსრულებაში.

დღეს არსებული რეგულაციებით მედიაციას არბიტრაჟისაგან განსხვავებით შესაძლოა დაექვემდებაროს ყველა სახის დავა გარდა იმ კატეგორიისა, რომელიც მაღალი საჯარო მნიშვნელობის მქონეა და მათზე სასამართლო აღჭურვილია ინკვიზიციური უფლებამოსილებით. კერძოდ ესენია, შვილად აყვანასთან, შვილად აყვანის ბათილად ცნობასთან, შვილად აყვანის გაუქმებასთან, მშობლის უფლების შეზღუდვასთან, მშობლის უფლების ჩამორთმევასთან, აგრეთვე ქალთა მიმართ ძალადობასთან ან/და ოჯახში ძალადობასთან დაკავშირებული დავებისა; თუმცა აღნიშნულ საკითხებში არ შედის განქორწინების შემთხვევაში ბავშვის მიკუთვნებასთან დაკავშირებული დავა, რომელიც ასევე მაღალი საჯარო ინტერესით ხასიათდება და ბავშვის უპირატესი ინტერესის გათვალისწინებას მოიაზრებს, ხოლო მედიაციის პროცესი, თავის მხრივ არ განსაზღვრავს მორიგებაში ბავშვის მონაწილეობასთან დაკავშირებულ საკითხებს.

სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის თანახმად, დავა მედიატორს შეიძლება გადაეცეს საქმის განხილვის ნებისმიერ სტადიაზე. ამავე კოდექსით გათვალისწინებულ შემთხვევებში მოსამართლე შესაბამისი საქმის გარემოებებს წინასწარ აფასებს და მხარეთა თანხმობის გარეშე, ხოლო თუ ამავე დავაზე გამოყენებულ იქნა კერძო მედიაციის შესაძლებლობა და იგი უშედეგოდ დასრულდა, მხარეთა თანხმობით, იღებს გადაწყვეტილებას დავის საქმის მედიატორისათვის გადაცემის შესახებ. ამასთან, 2019 წლის 27 დეკემბრის საქართველოს იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს #1/366 გადაწყვეტილება „სასამართლო მედიაციის პროგრამის დამტკიცების შესახებ“ კიდევ უფრო აზუსტებს სასამართლო მედიაციისათვის საქმის გადაცემის საფუძვლებს, რომელიც სასამართლოსგან მოითხოვს საქმის გაცნობას და შესწავლას და საქმის „მედიაციაუნარიანობის“ შეფასებას. მნიშვნელოვანი საკითხია სსკ-ის XXI¹ თავით განსაზღვრული სასამართლო მედიაციის სავალდებულობის საკითხთან დაკავშირებული 187¹ მუხლის მე-2 პუნქტით გათვალისწინებული დათქმა, რომლის შესაბამისადაც, მედიატორისათვის საქმის გადაცემის შესახებ განჩინება არ გასაჩივრდება. აღმკვეთი განჩინებების გაუსაჩივრებლობა გარკვეული პერიოდის განმავლობაში საკმაოდ მრავლად დადგინდა საპროცესო კანონმდებლობაში. ამა თუ იმ საპროცესო ნორმის საკონსტიტუციო სასამართლოში გასაჩივრების შედეგად რამოდენიმე მათგანი

¹³ Association Agreement Between the European Union and the European Atomic Energy Community and Their Member States, of the One Part, and Georgia, of the Other Part, <https://eur-lex.europa.eu/eli/agree_internation/2014/494/2021-06-17> [29.05.2023].

გაუქმდა.¹⁴ თუმცა, მედიაციისთვის საქმის გადაცემის შესახებ განჩინების გასაჩივრების დაუშვებლობა განპირობებულია მედიაციის პროცესში შეთანხმების ნებაყოფლობითობის არსობრივი მახასიათებლით. ასევე იმ არგუმენტით, რომ მედიაციის პროცესის ნებაყოფლობითობიდან გამომდინარე მხარეებს სასამართლო სავალდებულო მედიაციაში მხოლოდ ორ სავალდებულო სესიაზე ეკისრებათ გამოცხადების ვალდებულება მედიაციის პროცესის და მისი შედეგების შესახებ ინფორმირებული გადაწყვეტილების მისაღებად. ამავე დროს მხარეებს ნებისმიერ ეტაპზე აქვთ ცალმხრივად მედიაციის პროცესის შეწყვეტის უფლება შეთანხმების ვალდებულების გარეშე. სესიებზე სავალდებულო გამოცხადების ვალდებულება განპირობებულია იმ საფუძველით, რომ მედიატორს მიეცეს „მედიაციის შესახებ“ კანონის 8.1. მუხლის შესაბამისად მხარის ინფორმირების შესაძლებლობა მედიაციის პრინციპებზე, მხარეთა უფლებებზე, წარმომადგენლის ყოლის შესაძლებლობაზე, აღსრულების წესსზე, რათა მხარემ ინფორმირებული გადაწყვეტილება მიიღოს მედიაციის პროცესში მონაწილეობასა და შეთანხმების მიზანშეწონილობაზე თვითგამორკვევის პრინციპის სრული დაცვით.

განსაკუთრებით საინტერესოა სსსკ-ის 186-ე მუხლის ბ¹) პუნქტი, რომლის თანახმად სარჩელის მიღებაზე უარის თქმის საფუძველია თუ არსებობს სანოტარო მედიაციის ფარგლებში სანოტარო წესით დადასტურებული მორიგების აქტი; ან ამავე მუხლის ბ³) პუნქტის თანახმად მხარეთა შორის არსებობს მედიაციის თაობაზე შეთანხმება, რომლითაც მხარეები თანხმდებიან, რომ არ მიმართონ სასამართლოს განსაზღვრული ვადის ან გარემოების დადგომამდე, – ამ შეთანხმებით გათვალისწინებული პირობების შესრულებამდე, გარდა იმ შემთხვევისა, როდესაც მოსარჩელე ადასტურებს, რომ სასამართლო განხილვის გარეშე მას გამოუსწორებელი ზიანი მიადგება; საგულისხმოა, რომ მსგავსი დათქმა არსებობდა მხარეთა შორის საარბიტრაჟო დათქმასთან მიმართებაში, კერძოდ 186-ე მუხლის პირველი პუნქტის „დ“) ქვეპუნქტი ითვალისწინებდა სარჩელის მიუღებლობას თუ მხარეებს დადებული ჰქონდათ ხელშეკრულება, ან არსებობდა მხარეთა შეთანხმება, რომ მათ შორის დავა გადასაწყვეტად გადაეცეს არბიტრაჟს; აღნიშნული მუხლი ამოღებულ იქნა 2015 წლის 18 მარტის №3220 კანონით და სსსკ-ის კანონის 272¹ მუხლით საარბიტრაჟო შეთანხმება გახდა მხარის განცხადების საფუძველზე საქმის წარმოების შეწყვეტის საფუძველი. აღნიშნული ცვლილება სავსებით შეესაბამება ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლით გათვალისწინებული სასამართლოს უფლებას და არ ზღუდავს სასამართლო ხელმისაწვდომობას. ხოლო მედიაციის თაობაზე შეთანხმება, რომლითაც მხარეები კისრულობენ ვალდებულებას არ მიმართონ არბიტრაჟსა თუ სასამართლოს მედიაციის გამოყენებამდე, ასევე არ შეიძლება განხილულ იქნეს სასამართლოსადმი მიმართვის უფლების შეზღუდვად, რამეთუ კანონი ითვალისწინებს გამონაკლისს აღნიშნული წესიდან და ამავე დროს მედიაციის შესახებ დათქმის იურიდიულ ძალმოსილებას მხარეთა ნების ავტონომიით დადგენილი სახელშეკრულებო ბოჭვა განაპირობებს. ამას გარდა, არბიტრაჟისგან განსხვავებით მედიაციაში გადაწყვეტილება არ მიიღება მესამე პირის მიერ, პროცესი სრულად ეფუძნება ნებაყოფლობითი შეთანხმების, მხარეთა ავტონომიურობისა და მათ შორის ნებისმიერ ეტაპზე მედიაციის შეწყვეტის მხარისეულ შეუზღუდავ უფლებამოსილებას. ამდენად, თუ არბიტრაჟის შემთხვევაში გამართლებული იყო საკანონმდებლო ცვლილება, მედიაციის შემთხვევაში შეუძლებელია შეიზღუდოს მხარის ინტერესები და სასამართლოსადმი მიმართვის უფლებამოსილება, მედიაციის პროცესის ნებისმიერ ეტაპზე მხარის მიერ მოლაპარაკების დასრულების - მედიაციის შეწყვეტის შესაძლებლობიდან გამომდინარე.

მედიაციის ერთ-ერთი, მაგრამ არა ერთადერთი, მნიშვნელოვანი მიზანია სასამართლოების განტვირთვა. ამიტომ მნიშვნელოვანია მიმოვიხილოთ დღეს დანერგილი სასამართლო მედიაციის მოდელი რამდენად შეასრულებს ამ მიზანს. ამ კუთხით საინტერესოა გაანალიზდეს სასამარ-

¹⁴ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს პირველი კოლეგიის 2004 წლის 16 თებერვლის გადაწყვეტილება საქმეზე №1/1/186.

თლოს მიერ დავის მედიაციისათვის გადაცემის პროცედურა. სასამართლომ წარმოებაში უნდა მიიღოს დავა, თუმცა წარმოებაში მიღებისათვის მხარეებმა უნდა შეადგინონ სარჩელი, რომელმაც თავის მხრივ უნდა დააკმაყოფილოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსით გათვალისწინებული რიგი დასაშვებობის პირობები. სასამართლომ უნდა შეამოწმოს სარჩელის დასაშვებობის წინაპირობები, მიიღოს განჩინება დავის მედიაციისათვის გადაცემის შესახებ, ხოლო სამედიაციო პროცესის წარმატებით დასრულების შემდეგ მოახდინოს მორიგების დამტკიცება ან, შეუთანხმებლობის შემთხვევაში, საქმის წარმოების განახლება მხარის მოთხოვნით. ჩნდება კითხვა, რამდენად შეუძლია მხოლოდ საქმის მოსმენის სტადიისაგან გათავისუფლებას განტვირთოს სასამართლოები? ამდენად, სასამართლოს განტვირთვის მიზნებისათვის იკვეთება კერძო და საერთო მედიაციის ერთგვარი უპირატესობა, რადგან მოდავე მხარეებს ამგვარი ფორმალობის დაცვა არ ევალდებათ და შეუძლიათ პირდაპირ მიმართონ მედიატორ ნოტარიუსს ან კერძო მედიაციას - მედიატორს მედიატორთა ერთიანი რეესტრიდან. სწორედ აღნიშნული მიზნით, მედიაციის 2019 წლის ნორმატიული რეფორმით განმტკიცდა კერძო მედიაციის ფართო საკანონმდებლო გარანტიები, მათ შორის სამედიაციო მორიგების უზრუნველყოფისა და აღსრულების შესაძლებლობის საკანონმდებლო რეგლამენტაციით. ამასთან, სავალდებულო სასამართლო მედიაციის ფართო გამოყენება წინაპირობაა მედიაციის მიმართ ცნობიერების ამაღლებისა, რაც განაპირობებს კერძო მედიაციის გაძლიერებას სახელმწიფოში. სავალდებულო მედიაციით სახელმწიფო აღწევს საზოგადოების ცნობიერების ამაღლებას საიმისოდ, რომ მედიაციის უპირატესობებში გაცნობიერებულმა მხარეებმა/მხარეთა იურისტ ნარმომადგენლებმა თავად განახორციელონ კერძო მედიაციის ინიცირება დავის წარმოშობის ეტაპზე სასამართლოსადმი მიმართვის გარეშე.

მედიაციის ერთ-ერთი უპირატესობა პროცესის ხარჯთეფექტიანობაა. ის უზრუნველყოფს დროისა და რესურსების დაზოგვას. სსსკ-ს 38-ე და 39-ე მუხლებით განისაზღვრა, რომ სახელმწიფო ბაჟი გადახდით უნდა იქნას „ა3“) კოდექსის 187³ მუხლიდან გამომდინარე სარჩელებზე – დავის საგნის ღირებულების 1%-ს, მაგრამ არანაკლებ 50 ლარისა. ხოლო იმ შემთხვევაში თუ სასამართლო მედიაციის პროცესში დავა მხარეთა შეთანხმებით არ დასრულდა, საქმის წარმოების განახლებისას მოსარჩელე ვალდებულია დამატებით წარადგინოს დავის საგნის ღირებულების 2%-ის, მაგრამ არანაკლებ 50 ლარის, გადახდის დამადასტურებელი ქვითრის დედანი; გარდა ზემოაღნიშნულისა, სახელმწიფო ბაჟის გადახდას ექვემდებარება „ა6“) სამედიაციო მორიგების უზრუნველყოფის ღონისძიების გამოყენების შესახებ განცხადებაზე – 50 ლარის ოდენობით და „ა7“) სამედიაციო მორიგების აღსრულების შესახებ განცხადებაზე – 150 ლარის ოდენობით; აქ დღის წესრიგში დგება შემდეგი საკითხი: თუ მხარე თავიდანვე იხდის სასამართლო ბაჟს სასარჩელო წარმოებისთვის განსაზღვრული ოდენობით, ეს ხომ არ იძლევა იმის ვარაუდის საშუალებას, რომ მოსარჩელე წინასწარ აფიქსირებს, რომ არ არის თანახმა მისი დავა განხილულ იქნას მედიაციით და სურს, რომ მისი დავა განიხილოს სასამართლომ? მხარეთა რესურსების დაზოგვის პრობლემატური კითხვების განსახილველად მნიშვნელოვანია კრიტიკული ანალიზი. მცირეფასიანი დავების ეკონომიკურ ანალიზს თუ მოვახდენთ, შეიძლება დავასკვნათ, რომ ისეთ დავებში, სადაც მოსარჩელე იხდის მხოლოდ 100 ლარს და „უფასოდ“ იღებს სააღსრულებო ფურცელს, მედიაციით დავის დამთავრებისას მას უწევს 250 ლარის გადახდა, რაც პირდაპირ ზრდის სამართალწარმოების ხარჯებს. ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე შეიძლება გაკეთდეს დასკვნა, რომ სასამართლო მორიგების შედეგებთან მიმართებით მედიაციით, როგორც სასამართლოს სერვისით, სარგებლობა მხარისთვის მეტ ფინანსურ ტვირთთან არის დაკავშირებული. სწორედ ამ მიზეზით აიხსნება არსებული ქართული სასამართლო პრაქტიკა 2012 წლიდან დღემდე, როდესაც სასამართლო სამედიაციო მორიგებას ამტკიცებს როგორც სასამართლო მორიგების აქტს და სრულად ბრუნდება მხარეთათვის გადახდილი ბაჟი. მნიშვნელოვანია, რომ არსებული პრაქტიკა საკანონმდებლო ცვლილებებით გამყარდეს და არსებით განხილვამდე მიღწეული სასამართლო მორიგების დამტკიცების დროს ბაჟის დაბრუნების წესი გავრცელდეს სამედიაციო მორი-

გების დამტკიცების შემთხვევაზეც. მიუხედავად იმისა, რომ სასამართლო მედიაციის სერვისით სარგებლობისთვის მხარეს ხშირ შემთხვევაში მაინც სჭირდება ადვოკატის დახმარებით სარჩელის შედგენა, ბაჟის გადახდა, ასევე სასამართლო მაინც ეცნობა საქმეს, განიხილავს მისი დასაშვებობის წინაპირობებს და მხოლოდ ამ სტადიის გავლის შემდეგ ახდენს საქმის მედიატორისათვის გადაცემას, სასამართლო მედიაციის პრაქტიკაში დამკვიდრებული წესის თანახმად, თუ მხარეს/მხარეებს სარჩელსა და შესაგებელში მითითებული აქვთ მედიაციის მექანიზმის გამოყენების თანხმობა, საქმე მედიაციას გადაეცემა მოსამზადებელ სხდომამდეც.

მედიაციის წარმოების ენასთან დაკავშირებით განსაკუთრებულ ინტერესს იმსახურებს „სასამართლო მედიაციის პროგრამის დამტკიცების შესახებ“ 2019 წლის 27 დეკემბრის საქართველოს იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს N1/366 გადაწყვეტილების მე-5 მუხლის მე-10 პუნქტის დათქმა, რომლის თანახმად, მხარეებთან კონსულტაციის შემდეგ კონსულტანტი მედიაციის საკითხებში განსაზღვრავს მედიაციის წარმართვის ენას, ხოლო საჭიროების შემთხვევაში დამატებით უზრუნველყოფს მედიაციის პროცესში თარჯიმნის ან/და ექსპეტრის ჩართვის ორგანიზაციულ მხარეს. სამედიაციო მორიგების მიღწევის შემთხვევაში მორიგების ტექსტი უნდა შედგეს ქართულ ენაზე. აქ იკვეთება, რომ სასამართლო მედიაციის წარმოება დასაშვებია არასახელმწიფო ენაზეც, თუმცა მორიგების ტექსტი დება არა სახელმწიფო, რომელშიც აფხაზურიც მოიაზრება, არამედ მხოლოდ ქართულ ენაზე. ამ დათქმასთან დაკავშირებით ჩნდება ლეგიტიმური კითხვა მის კონსტიტუციურობასთან დაკავშირებით, რადგან კონსტიტუცია ცალსახად განსაზღვრავს მართლმსაჯულების სახელმწიფო ენაზე წარმოებას. აღნიშნული კიდევ ერთხელ ადასტურებს იმ მოსაზრების მართებულობას, რომ მიუხედავად იმისა, რომ სასამართლო მედიაცია არ წარმოადგენს პირდაპირი მართლმსაჯულების განხორციელების პროცესს, ვინაიდან მედიაციის პროცესის შედეგი არ უკავშირდება მაინც და მაინც „სამართლიან“ (just settlement) შეთანხმების მიღწევას, არამედ შეთანხმების მიღწევა არის პროცესის შედეგი (just about settlement), შესაბამისად, მხარეებს უნდა ესმოდეო, რომ ამ მექანიზმის გამოყენებით მათ აბსოლუტური სამართლიანობა არ უნდა ეძიონ, არამედ არსებული კონფლიქტის მათი და მეორე მხარის ინტერესების გათვალისწინებით დასრულება უნდა მოახერხონ.¹⁵ ამ შემთხვევაში მედიაცია ვერ იქნება მართლმსაჯულების განხორციელების ალტერნატიული ფორმა, არამედ დავის გადაჭრის ადეკვატური ფორმა.¹⁶

„სამოქალაქო და კომერციულ საკითხებში შუამავლობის გარკვეულ ასპექტებზე“ ევროპარლამენტისა და საბჭოს N2008/52/EC დირექტივაში აღნიშნულია, რომ თავად მხარეები განსაზღვრვენ მედიაციის პროცესის ხანგრძლივობას, თუმცა იქვე ნათქვამია, რომ აუცილებელია ცალკეული ქვეყნის კანონმდებლობამ დაანესოს ერთგვარი ზღვარი მედიაციის პროცესის ხანგრძლივობისა. დირექტივის მითითება გონივრული და მნიშვნელოვანია პროცესის ორგანიზების მიზნით, რადგან ვადების განუსაზღვრელობამ შესაძლოა პროცესის გაჭიანურება გამოიწვიოს. სასამართლო მედიაციისათვის დადგენილია ვადა, რომელიც შეადგენს 45 დღეს, მაგრამ არანაკლებ 2 შეხვედრისა. აღნიშნული ვადა მხარეთა შეთანხმებით შეიძლება გაგრძელდეს იმავე ვადით. მედიაცია ვერ გახდება მართლმსაჯულების გაჭიანურების საფუძველი, რადგან ნებისმიერ დროს ერთ-ერთ მხარეს მეორე მხარისა და მედიატორის თანხმობის მიუხედავად შეუძლიათ შეწყვიტოს პროცესი. პირველ ორ სესიაზე სავალდებულო გამოცხადება კი ემსახურება მედიაციის არსობრივ-პროცესუალური უპირატესობების გაცნობის შემდეგ მედიაციის პროცესის თაობაზე ინფორმირებული გადაწყვეტილების მიღების ხელშეწყობას. აღნიშნული გამყარებულია მედიაციის შესახებ კანონისა და მედიატორთა ეთიკის კოდექსის არაერთი ნორმა-დებულებით.

¹⁵ *ყანდაშვილი ი.*, დავის ალტერნატიული გადაწყვეტის სასამართლო და არასასამართლო ფორმები მედიაციის მაგალითზე საქართველოში, თბ., 2018, 65, <http://press.tsu.ge/data/image_db_innova/Kandashvili%20Irakli.pdf> [29.05.2023].

¹⁶ *Silvestri E.*, Too much of a Good Thing: Alternative Dispute Resolution in Italy, 2017, 79, <https://www.academia.edu/36857715/Too_much_of_a_good_thing_Alternative_Dispute_Resolution_in_Italy> [29.05.2023].

ყურადსაღებია სასამართლოს კონტროლის მექანიზმი სამედიაციო მორიგების აღსრულებაზე. სსსკ-ს კარი მეშვიდე თავი XLIV¹³ ითვალისწინებს სასამართლოს მონაწილეობას სამედიაციო მორიგების აღსრულებაში. სასამართლოს ჩართულობისა და რესურსის ხარჯვის კუთხით საინტერესოა სამედიაციო მორიგების აღსრულების საკითხის განხილვა. სასამართლო უარს იტყვის სამედიაციო მორიგების აღსრულებაზე, თუ სამედიაციო მორიგების შინაარსი ეწინააღმდეგება საქართველოს კანონმდებლობას ან თუ, სამედიაციო მორიგების შინაარსიდან გამომდინარე, მისი აღსრულება შეუძლებელია. შესაბამისად, სასამართლო შედის საქმის განხილვაში და ამოწმებს მის კანონთან შესაბამისობას. სამედიაციო მორიგების აღსრულებაზე უარის თქმის შესახებ სასამართლოს განჩინება შეიძლება გასაჩივრდეს კერძო საჩივრით. ასეთ შემთხვევაში დღის წესრიგში დგება კიდევ ერთი საკითხი, მაშინ როდესაც არსებობს მხარეთა მორიგების შესახებ სამედიაციო აქტი, მაგრამ მისი კანონსაწინააღმდეგობის ან/და აღუსრულებლობის გამო სასამართლო უარს ამბობს მის აღსრულებაზე, მხარეებს აქვთ თუ არა უფლება სასამართლოს მიმართონ საქმის განმეორებით განხილვის მოთხოვნით. მით უმეტეს, რომ 272-ე მუხლის დ¹⁾ პუნქტი ითვალისწინებს საქმის წარმოების შეწყვეტას თუ შედგენილ იქნა სამედიაციო მორიგება; სამედიაციო მორიგების აღსრულების შესახებ სასამართლო იღებს კიდევ ერთ სასამართლო დადგენილებას. გადაწყვეტილება მიიღება განჩინების ფორმით. მხარეს აღნიშნულ განჩინებასთან ერთად გადაეცემა სააღსრულებო ფურცელი. სამედიაციო მორიგების აღსრულების შესახებ სასამართლოს განჩინება საბოლოოა და არ საჩივრდება. მნიშვნელოვანია, რომ მხარეს სამედიაციო მორიგების აღსრულებლობის შემდეგ ჰქონდეს სასამართლოში იმავე საქმეზე დავის უფლება ან სამედიაციო მორიგების ლეგიტიმურობის კონტროლი განახორციელოს სასამართლომ დავაზე საქმის წარმოების შეწყვეტის ეტაპამდე. სწორედ ამ საჭიროების გათვალისწინებით მედიაციის რეფორმის ჯგუფის მიერ დაწყებულია კანონის ცვლილებებზე მუშაობა, რომლის კონცეპტუალური მიზანიც სასამართლო და სამედიაციო მორიგების შედეგების გათანაბრებაა. კერძოდ, დაგეგმილი რეფორმის მიზანია საქმის წარმოების შეწყვეტის საფუძვლად აღიაროს სასამართლოს განჩინებით დამტკიცებული როგორც სასამართლო, ისე სამედიაციო მორიგება. ასეთ შემთხვევაში განჩინება აღსრულდება სასამართლო გადაწყვეტილების აღსრულების წესის მიხედვით და აღარ იარსებებს საფრთხე საქმის წარმოების შეწყვეტის შემდეგ სამედიაციო მორიგების აღსრულებლობისა და სასამართლოსათვის მიმართვის უფლების დაკარგვისა.

კერძო და საანოტარო მედიაცია განსაკუთრებით მოქნილ მექანიზმად იკვეთება დროის, ფინანსური რესურსისა და აღსრულების კუთხით. აღსანიშნავია, რომ მიწის რეგისტრაციის სახელმწიფო პროექტის ფარგლებში განხორციელებული მედიაციის სტატისტიკა შემდეგნაირია: 2016 წლის პირველი აგვისტოდან საანოტარო ბიუროებში ჩანიშნულ იქნა 43395 მედიაციის პროცესი. წარმატებით დასრულდა 1978 მედიაცია.¹⁷ ეს მონაცემი მეტყველებს თუ რამდენი საქმით განივირთა სასამართლო, ხოლო ამ რაოდენობის საქმეთა მინიმუმ ორმა მხარემ დაზოგა ადვოკატისა და სასამართლოს ხარჯები, ასევე დრო და ადამიანური რესურსი. თუმცა მორიგების აქტის გარეშე დასრულებული მედიაციების რაოდენობა მეტყველებს იმაზე, რომ საქართველოში ჯერ კიდევ არ არის მოსახლეობის ფსიქოლოგია და სამართლებრივი ცნობიერება მისული იქამდე, რომ ნებაყოფლობით გადაწყვიტონ დავა საანოტარო მედიაციის საშუალებით. რაც შეეხება კერძო მედიაციის პრაქტიკას, ოფიციალური სტატისტიკური მონაცემები ნორმატიული რეფორმის შემდგომ კერძო მედიაციის პრაქტიკის შესახებ არ არსებობს. საქართველოს მედიატორთა ასოციაციამ განახორციელა არაერთი კერძო მედიაციის პრო ბონო პროექტი, მათ შორის საოჯახო მედიაციის დავებზე. 2023 წელს ასევე ხორციელდება კერძო მედიაციის პროექტი მერიის იურიდიული დახმარების კლინიკასთან და გრიგოლ რობაქიძის უნივერსიტეტთან თანამშრომლობით. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ კერძო მედიაციის ნებაყოფლობით ინიცირებისას, მხარეებს უმრავლეს შემთხვევაში გაცნობიერებული აქვთ მედიაციის სიკეთეები, კონფიდენციალობისა და თუ

¹⁷ ხარიტონაშვილი ნ., საანოტარო სამართალი, ბონა კაუზას გამომცემლობა, თბ., 2021, 274.

სხვა რიგი უპირატესობები. ამდენად მხარეებს არ სურთ აღსრულების მექანიზმის გამოყენება, რადგან ხშირად სამედიაციო მორიგება მედიაციის პროცესშივე მისი ნებაყოფლობითი შესრულებით მთავრდება. სწორედ ამიტომ არ არსებობს კერძო სამედიაციო მორიგების სასამართლოს მიერ დამტკიცების ვრცელი სტატისტიკა, რაც კერძო მედიაციის პრევენტიულ როლზე და სამედიაციო მორიგების ნებაყოფლობით შესრულებადობის უპირატესობებზე მეტყველებს.

სამოქალაქო დავების გადაჭრის მექანიზმების განხილვისას მნიშვნელოვანია არბიტრაჟის როლის განხილვაც, რომელსაც მხოლოდ ქონებრივი დავების განხილვის უფლებამოსილება აქვს და რომელიც დელოკალიზაციის თეორიიდან გამომდინარე განიხილება, როგორც ზენაციონალური სამართლებრივი ინსტიტუტი, რომელიც განკერძოებულია იმ სახელმწიფოს სამართლებრივი სივრცისაგან, რომელშიც მას აქვს მუდმივი და ძირითადი ადგილსამყოფელი.¹⁸ საინტერესოა არბიტრაჟის კავშირი მართლმსაჯულებასთან. ევროპაში, განსაკუთრებით კი გერმანული სამართლის ქვეყნებში, არბიტრაჟის კავშირს მართლმსაჯულებასთან განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობენ. ამის საპირისპიროდ აშშ-ში მიაჩნიათ, რომ არბიტრაჟი არის არა მართლმსაჯულების განმხორციელებელი ორგანო, არამედ თავისებური მომსახურება ბიზნესისათვის რომელიც თავის „კლიენტებს“ სთავაზობს დავის მოკლედ, იაფად და კვალიფიციურად გადაწყვეტას.¹⁹ არის მოსაზრება, რომ როდესაც მხარეები თავიანთი დავის გადასაწყვეტად ირჩევენ არბიტრაჟს, ამით ისინი გამოხატავენ ნებას, უარი თქვან სახელმწიფოს მიერ გარანტირებულ სასამართლო ხელისუფლებაზე და მის ნაცვლად მიმართონ დავის გადაწყვეტის კერძო საშუალებას. შესაბამისად, მხარეთა ლეგიტიმური მოლოდინია, რომ მათ დაეას განიხილავს მხარეთა მიერ არჩეული არბიტრ(ებ)ი, რომლის გადაწყვეტილება იქნება საბოლოო და არ დაექვემდებარება სასამართლოს მიერ გადასინჯვას.²⁰ თუმცა წარსული გამოცდილებიდან გამომდინარე არბიტრაჟზე დღეისათვის დაწესებულია სასამართლო კონტროლი, რაც გამოიხატება საარბიტრაჟო გადაწყვეტილებების ცნობა-აღსრულების სისტემაში და რაც აუცილებელია სახელმწიფოს ზედამხედველობის ფუნქციისათვის. გადაწყვეტილებას ენიჭება *res iudicata* ეფექტი - მხარეებს ეზღუდებათ იმავე საგანზე იმავე საფუძვლით სასამართლოსთვის მიმართვის უფლება. საქართველოში წარსული გამოცდილებიდან გამომდინარე არბიტრაჟი ნაკლებად პოპულარულია და ძირითადად მცირე საკრედიტო დავებში გამოიყენება, ხოლო საარბიტრაჟო დათქმების ინიციატორები ძირითადად საფინანსო ორგანიზაციები არიან. თუმცა მსოფლიო მასშტაბით ბევრი ტრანსნაციონალური ბიზნეს და კომერციული დავა დღეისათვის წყდება არბიტრების და არა მოსამართლეების მიერ. როგორც ჩანს, უფრო მეტი საერთო და სამოქალაქო სამართლის პრაქტიკის ჰარმონიზაცია მოხდა საარბიტრაჟო წარმოებაში ვიდრე სასამართლოში.²¹

აღსანიშნავია რომ ბოლო პერიოდში ფეხს იკიდებს მედიაციისა და არბიტრაჟის კომბინაცია ე.წ. MAD-ARB, შეუთანხმებლობით დასრულებული მედიაციის პროცესის არბიტრაჟში გადაზრდას გულისხმობს. ის არის კონფლიქტის მოგვარების ორი კარგად დამკვიდრებული პროცესის ერთ ჰიბრიდულ პროცესში შერწყმა. მედ-არბის განვითარება ასახავს მზარდ საზოგადოებრივ ტენდენციას, რომელიც სულ უფრო მეტად უკავშირდება კონფლიქტის ნაკლებად ფორმალური, უფრო მიზანშეწონილი პროცესების სხვადასხვა ფორმებით მოგვარებას.²²

¹⁸ ცერცვაძე გ., საერთაშორისო საარბიტრაჟო განხილვის წინაპირობები, თბ., 2008, 23, <http://press.tsu.ge/data/-image_db_innova/Disertaciebi/giorgi_cercaze.pdf>, [29.05.2023].

¹⁹ იქვე, 23.

²⁰ *Abedian H.*, *Judicial Review of Arbitral Awards in International Arbitration – A Case for an Efficient System of Judicial Review*, Vol. 28, Issue #6, 2011, 553, <<https://kluwerlawonline.com/journalarticle/Journal+of+International+Arbitration/-28.6/JOIA2011044>> [29.05.2023].

²¹ *Dodson S., Klebba J.M.*, *Global Civil Procedure Trends in the Twenty-First Century*, Rev. 1, 2011, 18.

²² *Baril M.B., Dickey, D.*, *MED-ARB: The Best of Both Worlds or Just A Limited ADR Option?*, 2014, 1.

4. კონსილიაცია და მისი დანერგვის პერსპექტივა

სამოქალაქო დავის მოგვარების განსაკუთრებით საინტერესო ინსტიტუტად გვევლინება კონსილიაცია, იგივე შერიგება. ის გულისხმობს დავის განხილვას კონსილიატორის მიერ, რომელიც დავის შინაარსში ინტერვენციის უფრო ფართო უფლებამოსილებითაა აღჭურვილი, ვიდრე მედიატორი. კონსილიაცია არსებობს როგორც კონტინენტურ ასევე, საერთო სამართლის ქვეყნებში. კონსილიაცია გათვალისწინებულია ასოცირების ხელშეკრულებაში ენერგეტიკის სფეროში საგანგებო დავების დროს.²³ კონტინენტური სამართლის ქვეყნის სამაგალითოდ საინტერესოა ბელგიურ კანონმდებლობაში არსებული ე.წ. წინასწარი კონსილიაციის ინსტიტუტი, რაც გულისხმობს დავის განხილვას მოსამართლის მიერ, თუმცა აღნიშნული პროცედურა განსხვავდება როგორც სასარჩელო წარმოებისაგან, ასევე მედიაციისაგან.²⁴ ბელგიის სამოსამართლო კოდექსის შესაბამისად, სარჩელის აღძვრამდე მხარეებს შესაძლებლობა აქვთ დავა წარუდგინონ მოსამართლეს მხოლოდ შეთანხმების მიღწევის მიზნით.²⁵ ამას ეწოდება წინასწარი კონსილიაციის პროცედურა, რომლის დროსაც სასამართლო მხარეების შეთანხმებაზე დაყოლიებას ცდილობს. თუ მხარეები ვერ შეთანხმდებიან, განმხილველ მოსამართლეს არ აქვს ამ საქმის შემდგომ განხილვის უფლება. კონსილიაციას არაფორმალური ხასიათი აქვს. მხარეები წერილობით მიმართავენ სასამართლოს მოხელეს, რომ შეატყობინონ მოწინააღმდეგე მხარეს. მოსამართლე ჩაატარებს ზეპირ სხდომას. თუ შეთანხმება შედგება, მას აღსრულებადი ძალა აქვს და არ გასაჩივრდება. კონსილიაციას მედიაციისაგან განასხვავებს ის, რომ კონსილიატორი, არაპირდაპირ ახდენს საქმის გადაწყვეტას, ხოლო მედიატორი არ იძლევა რჩევას დავის გადაწყვეტისათვის, რაც ასევე მხარეთა ფართო ავტონომიის აუცილებლობითა და ნებაყოფლობითობის პრინციპის უზენაესობით აიხსნება. ცალკეულ შემთხვევაში, მაგალითად, შრომით დავებში კონსილიაციის პროცედურა სავალდებულოა.²⁶ მეცნიერთა შეფასებით სავალდებულო კონსილიაცია კარგად არ მუშაობს და მიიჩნევა უფრო ძვირადღირებულ და არაპროდუქტიულ ინსტრუმენტად, ვიდრე სასარგებლოდ. შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ სავალდებულობა ფაქტობრივად აზრს უკარგავს ნებისმიერი შემათანხმებელი პროცედურის არსს, ვინაიდან ნებაყოფლობითობა, მხარეთა შეთანხმებისაკენ სწრაფვა წარმოადგენს მხარეთა მოლაპარაკების ძირითად მოტივატორს. თუმცა თუ სავალდებულო სასამართლო მედიაციას განვიხილავთ მედიაციის მიმართ სახელმწიფოში ცნობიერების ამაღლების პოლიტიკურ მექანიზმად, ამასთან ვალიარებთ რომ სავალდებულო მედიაციის არსებობას ამართლებს მედიატორის ნაკლებინტერვენციური როლი დავის სამართლებრივ შინაარსში, მაშინ სავალდებულო მედიაციის არსებობა, შეთანხმების ნებაყოფლობითობის სრული აღიარებით, ნამდვილად შეიძლება იქნეს განხილული სახელმწიფოში მედიაციის მიმართ ცნობიერების ამაღლების და კერძო მედიაციის მხარი ინსტიტუციონალიზაციის საშუალებად.

5. დავის ფორმალური მართლმსაჯულებით მოგვარების პრობლემატიკა

დავის გადაწყვეტის ალტერნატიული საშუალებების პოპულარიზაციისა და განვითარების მცდელობის მიუხედავად დღეისათვის სასამართლო კვლავაც არის სამოქალაქო დავის გადაწყვეტის ყველაზე აქტიუალური ფორმა, რადგან მისი იძულებითი მექანიზმები კვლავ უზრუნველყოფს მხარეთა ჩართულობას. მეცნიერები უფრო და უფრო აქტიუალურად ახდენენ სასამართლო სექტორის პოლიტიკური გავლენის შეფასებას. არის მოსაზრება, რომ სასამართლო გადაწყვეტი-

²³ Association Agreement Between the European Union and the European Atomic Energy Community and Their Member States, of the One Part, and Georgia, of the Other Part, <https://eur-lex.europa.eu/eli/agree_internation/2014/494/2021-06-17> [29.05.2023].

²⁴ Taelman P., Stefaan V., Belgian Mediation Report, 2013, 1, <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2355902> [29.05.2023].

²⁵ იქვე, 2.

²⁶ იქვე, 1.

ლებების პოლიტიკურ მნიშვნელობაზე სამი ელემენტი ახდენს გავლენას. უპირველეს ყოვლისა ეს არის მოსამართლეთა სტატუსი (როგორ ხდება მათი დაკომპლექტება და გარანტიები, რომლითაც ისინი სარგებლობენ) და როგორ განსაზღვრავენ მოსამართლეები თავიანთ როლს სასამართლო და პოლიტიკურ პროცესში. მეორე არის სასამართლო სისტემის ორგანიზება, მათ შორის კანონმდებლობის სასამართლოს მიერ გადახედვის შესაძლებლობა, სასამართლო პროცესების სტრუქტურა და პროკურატურის მოწყობა. მესამე ფაქტორად, რომელიც, სასამართლო ძალაუფლებაზე გავლენას ახდენს არის პოლიტიკური სისტემა: პოლიტიკა, რომელშიც ძალაუფლების დაყოფა და ფრაგმენტირებულობა სასამართლო ხელისუფლების პოლიტიკურ პროცესში ჩარევის უფრო ფართო ჩარევის შესაძლებლობას იძლევა.²⁷

საქართველოში სასამართლოში დავის გადაწყვეტის ძირითადი გაცხადებულ პრობლემად მისი გადატვირთულობა სახელდება, რაც თავის მხრივ იწვევს დავის გაჭიანურებას, რაც ეფექტიანი მართლმსაჯულების პრინციპს ეწინააღმდეგება. გადატვირთულობის პრობლემის გადაჭრის ერთ-ერთი საშუალება სასამართლო სექტორის გაზრდაა. გარდა ამისა მოქალაქეებისათვის ხშირად პრობლემურია სასამართლოს ხელმისაწვდომობა. იურისპრუდენცია სამართლებრივი ტერმინებით და პროცედურებით დაიტვირთა, ამიტომ იურიდიული განათლების არმქონე ადამიანთათვის უფლებების დაცვა და სამართლებრივ მექანიზმებთან წვდომა უფრო და უფრო რთული ხდება. ხშირად, სამართლის ენა იმ ადამიანებისათვის, ვინც სამართლის საბოლოო მომხმარებელია, გაუგებარია. საქართველოს სასამართლოში მიმართვისათვის მოსარჩელეს უწევს სტრასბურგის სასამართლოში მიმართვისთვის საჭირო ფორმაზე ბევრად რთული სარჩელის ფორმის შევსება და პრაქტიკაში მიღებული წესით დასაბუთება. აღნიშნული, ერთი მხრივ, იურიდიული პროფესიის მნიშვნელობას უფრო ზრდის, თუმცა მეორე მხრივ იწვევს სამართლებრივ მექანიზმებთან წარმომადგენლების მეშვეობით ურთიერთობას, რაც არ შეესაბამება სამართლის ზოგად სოციალურ მნიშვნელობას - სამართალი ადამიანებისთვის არსებობს და არა როგორც ამას ევროპულად „დოქტრინას“, ხოლო საერთო სამართალში „სამართლის გრამატიკას“ უწოდებენ.

მართლმსაჯულების განხორციელების დაბრკოლებად შესაძლებელია ასევე განვიხილოთ პროცესის ზედმეტად ფორმალურობა²⁸, რაზეც არაერთხელ მიუთითა ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ. ბოლო პერიოდში გამოიკვეთა სარჩელის წარმოებაში მიუღებლობის ტენდენცია სასამართლოების მხრიდან, რასაც მოჰყვა საკონსტიტუციო სარჩელი²⁹ რომლითაც მოსარჩელე მხარე სსკ-ს 186 მუხლის არაკონსტიტუციურად ცნობას ითხოვს საქართველოს კონსტიტუციის 31-ე მუხლთან მიმართებით. მოსარჩელის მოსაზრებით სადავო ნორმა ანიჭებს საქალაქო (რაიონული) სასამართლოს მოსამართლეს დისკრეციულ უფლებას, საკუთარი ცალმხრივი შეხედულებისამებრ უარი თქვას სარჩელის განსახილველად მიღებაზე და სარჩელი თანდარულ მასალებთან ერთად დაუბრუნოს მოსარჩელეს. სარჩელის წარმოებაში მიუღებლობის განჩინება კოდექსის პირვანდელი ვერსიით არ იყო გათვალისწინებული და სასამართლოების განტვირთვის მიზნით იქნა შემოღებული, თუმცა მისი ჭარბად გამოყენება შესაძლებელია მართლმსაჯულების განხორციელების დამაბრკოლებელი აღმოჩნდეს. ეს ყველაფერი აზრს უკარგავს საქმის მომზადების სტადიას, რადგან რიგ განჩინებებში სასამართლო ღრმად შედის საქმის მასალების განხილვაში, მიუხედავად იმისა, რომ სამოქალაქო პროცესი საჯარო სამართალია, და მასში თავისუფალი დისკრეცია არ არის დაშვებული [მხოლოდ კანონით გათვალისწინებული]. გამომდინარე აღნიშნულიდან მიზანშეწონილია რომ შესუსტდეს პროცესის ფორმალიზების ტენდენცია და საპროცესო წესების გამარტივებით სამართალი უფრო ახლოს მივიდეს მათთან, ვის-

²⁷ Guarnieri C., Pederzoli P., *The Power of Judges: a Comparative Study of Courts and Democracy*, Oxford University Press, New York, 2002, 3, <<http://link.library.eui.eu/portal/The-power-of-judges--a-comparative-study-of/7sQRr3Lt8cs/>> [29.05.2023].

²⁸ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2017 წლის 17 იანვრის გადაწყვეტილება საქმეზე № 30459/13, <<http://www.supremecourt.ge/files/upload-file/pdf/kobeliani-saqartvelos-winaagmdeg.pdf>> [15.06.2023].

²⁹ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2020 წლის 7 თებერვლის გადაწყვეტილება საქმეზე №1481, <<https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=9023>> [30.05.2023].

თვისაც ის არსებობს. იმისათვის რომ მართლმსაჯულება არ დარჩეს მართლმსაჯულებისათვის სა-სამართლოებმა უნდა იხელმძღვანელონ ადამიანებზე ორიენტირებული ცოცხალი სამართლით.

6. დასკვნა

კვლევაზე დაყრდნობით გამოიკვეთა, რომ სამოქალაქო დავების გადაწყვეტის სხვადასხვა გზის ძიება მნიშვნელოვანი ფაქტორია საზოგადოებრივი ურთიერთობების რეგულირებისთვის. სასამართლოთა გადატვირთულობა, ერთი მხრივ, ტრადიციული სასამართლოების კრიზისზე მიუთითებს და, მეორე მხრივ, საზოგადოების მხრიდან მართლმსაჯულების მზარდ მოთხოვნაზე. მედიაციის საკანონმდებლო რეგულირების ანალიზით ასევე იკვეთება ისეთი საკითხების რეგულირების აუცილებლობა, როგორცაა პროცესის წარმართვის ენა, დასაშვებობის პირობების შემოწმებისა და სასარჩელო განცხადების ფორმის შევსების არასავალდებულობა, სახელმწიფო ბაჟი, შესაბამისად, მიზანშეწონილია განხორციელდეს პროცესის დეფორმალიზაცია. საქართველოში კრეატიული მართლმსაჯულების დაბალი ცნობადობაა, მისი პოპულარიზაციისათვის სწორი და მოსახლეობაზე გათვლილი ნაბიჯების გადადგმაა საჭირო. შესაბამისად, სანყის ეტაპზე, სანამ ერის ცნობიერება დავის ნებაყოფლობით, საკუთარი პასუხისმგებლობით გადაწყვეტას გაითავისებს, შეიძლება უფრო ძლიერი უფლებამოსილების მქონე კონსილიატორის დახმარებით დავის გადაჭრამ მნიშვნელოვნად შეუწყოს ხელი სასამართლოების განტვირთვის. წინასწარი კონსილიაციის პროცედურა მხარეებს შესაძლებლობას მისცემს სასარჩელო განცხადების ფორმის შევსებისა და დასაშვებობის სტადიის გავლის გარეშე, მარტივი განცხადების საფუძველზე განიხილონ დავის შესაძლო პერსპექტივები. მედიატორზე მეტი უფლებამოსილებით აღჭურვილი კონსილიატორი მხარეებს მისცემს სამართლებრივ რჩევას დავის სავარაუდო გადაწყვეტის შესახებ. აღნიშნული მნიშვნელოვნად გაამრაველფეროვნებს სამოქალაქო დავების გადაწყვეტის ფორმებს, ასევე მისი ნებაყოფლობითი ხასიათი წაახალისებს მხარეებს და უფრო ხელმისაწვდომს გახდის მართლმსაჯულებას.

გარდა ამისა, მედიაციის მიმართ ცნობიერების ამაღლების მიზნით არსებითია სასამართლო სავალდებულო მედიაციის ფართო გამოყენება, მედიაციას გადაცემული საქმეთა რაოდენობის ზრდა მედიატორთა რიცხოვნობის თანაზომიერი ზრდის კვალდაკვალ. მედიაციის პროცესში მხარეთა ინფორმირებული მონაწილეობით ხელი შეეწყობა ცნობიერების ამაღლებას. ასევე იურიდიული საზოგადოების წარმომადგენლები სავალდებულო სასამართლო მედიაციის მასშტაბურობის პირობებში მეტად შეეცდებიან წაახალისონ კერძო მედიაციის ინიცირება, რაც საბოლოოდ მოემსახურება დავის ადრეულ ეტაპზე პრევენციას და სოციალური მშვიდობის დამკვიდრებას.

ბიბლიოგრაფია:

1. *ტყემალაძე ს.*, მედიაცია საქართველოში: ტრადიციიდან თანამედროვეობამდე, თბ., 2016, 10, <https://www.ge.undp.org/content/georgia/ka/home/library/democratic_governance/mediation_in_georgia_2016.html> [29.05.2023].
2. *ყანდაშვილი ი.*, დავის ალტერნატიული გადაწყვეტის სასამართლო და არასასამართლო ფორმები მედიაციის მაგალითზე საქართველოში, თბ., 2018, 65, <http://press.tsu.ge/data/image_db_innova-/Kandashvili%20Irakli.pdf> [29.05.2023].
3. *ცერცვაძე გ.*, საერთაშორისო საარბიტრაჟო განხილვის წინაპირობები, თბ., 2008, 23, <http://press.-tsu.ge/data/image_db_innova/Disertaciebi/giorgi_cercaze.pdf>, [29.05.2023].
4. *ხარიტონაშვილი ნ.*, სანოტარო სამართალი, „ბონა კაუზა“, თბ., 2021, 274.
5. *ხარიტონაშვილი ნ.*, შედარებითი სამოქალაქო პროცესი, „ბონა კაუზა“, თბ., 2022, 163.

6. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2017 წლის 17 იანვრის გადაწყვეტილება საქმეზე № 30459/13, <<http://www.supremecourt.ge/files/upload-file/pdf/kobeliani-saqartvelos-winaagmdg.pdf>> [29.05.2023].
7. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2020 წლის 7 თებერვლის გადაწყვეტილება საქმეზე №1481, <<https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=9023>> [30.05.2023].
8. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს პირველი კოლეგიის 2004 წლის 16 თებერვლის გადაწყვეტილება საქმეზე №1/1/186.
9. *Abedian H.*, Judicial Review of Arbitral Awards in International Arbitration – A Case for an Efficient System of Judicial Review, Vol. 28, Issue #6, 2011, 553, <<https://kluwerlawonline.com/journalarticle/Journal+of+International+Arbitration/28.6/JOIA2011044>> [29.05.2023].
10. Association Agreement Between the European Union and the European Atomic Energy Community and Their Member States, of the One Part, and Georgia, of the Other Part, <<https://eur-lex.europa.eu/eli/agree-international/2014/494/2021-06-17>> [29.05.2023].
11. 2023 *Baril M.B., Dickey, D.*, MED-ARB: The Best of Both Worlds or Just A Limited ADR Option?, 2014, 1.
12. *Dodson S., Klebba J.M.*, *Global Civil Procedure Trends in the Twenty-First Century*, Rev. 1, 2011, 18.
13. *Eliantonio M., Backes Ch.W., Van Rhee C.H., Spronken T.N.B.M., Berlee A.*, Standing Up for Your Right(s) in Europe, 2012, 13, <https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=IPOL-JURI_ET%-282012%29462478> [29.05.2023].
14. *Guarnieri C., Pederzoli P.*, *The power of judges: a Comparative Study of Courts and Democracy*, Oxford University Press, 2002, 3, <<http://link.library.eui.eu/portal/The-power-of-judges--a-comparative-study-of/7sQRr3Lt8cs/>> [29.05.2023].
15. *Silvestri E.*, Too much of a Good Thing: Alternative Dispute Resolution in Italy, 2017, 79, <https://www.academia.edu/36857715/Too_much_of_a_good_thing_Alternative_Dispute_Resolution_in_Italy>, [29.05.2023].
16. *Van Rhee C.H., Verkerk R.*, Civil Procedure, Elgar Encyclopedia of Comparative Law, 2012, 143, <https://www.academia.edu/18369806/CIVIL_PROCEDURE_Elgar_Encyclopedia_of_Comparative_Law_Second_Edition_2012_p_140_156?auto=download> [29.05.2023].
17. *Zappalaglio A.*, Recent Developments Concerning Mandatory Mediation in Italy: Some Comments on a Troubled History, 2013, 3, <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2478268> [29.05.2023].
18. *Carver Th.N.*, *Essays in Social Justice*. Harvard University Press. 2013, 3, <<https://doi.org/10.4159/harvard.9780674287907>> [29.05.2023].
19. *Elnegahy Sh.*, Can Mediation Deliver Justice? Vol. 18, 2017, 766, <https://www.cardozojcr.com/s/-CAC305_crop.pdf> [29.05.2023].
20. *Matteucci G.*, Mandatory Mediation, the Italian Experience, Vol. 16, 2015, 189, <https://www-researchgate.net/publication/286409655_MANDATORY_MEDIATION_THE_ITALIAN_EXPERIENCE> [29.05.2023].
21. *Silvestri E.*, Too much of a Good Thing: Alternative Dispute Resolution in Italy, 2017, 79, <https://www.academia.edu/36857715/Too_much_of_a_good_thing_Alternative_Dispute_Resolution_in_Italy> [29.05.2023].
22. *Taelman P., Stefaan V.*, Belgian Mediation Report, 2013, 1, <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2355902> [29.05.2023].
23. *The Power of Judges: a Comparative Study of Courts and Democracy*, Oxford University Press, New York, 2022, <<http://link.library.eui.eu/portal/The-power-of-judges--a-comparative-study-of/7sQRr3Lt8cs/>> [29.05.2023].